

F. J. WIEDEMANN JA MARI KEELETEADUS

Anatoli Kuklin

Fennougristika instituut

Ettekanne konverentsil "Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa II"

Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

19. sajandi esimesel poolel kuulus juhtiv roll läänemeresoome ja idapoolsete soome-ugri keelte (udmurdi, komi, mari ja mordva) uurimisel eesti fennougristile Ferdinand Johann Wiedemannile (1805–1887). Peterburi Teaduste Akadeemia liikmena püüdis ta vastavalt oma võimetele kaasa aidata soome-ugri keeleteaduse arengule. Tema koostamisel ilmus esimene permi keelte kõrvutav grammatika, milles on andmeid komi keele murretest, vt „Grammatik der syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen” (1884).

Tuleb märkida, et tal on mitu tööd permi keelte iseärasustest ja nende keelte sõnavarast.

Mari keeleteaduse vallas kuulub Wiedemannile „Versuch einer Grammmatik der tscheremissischen Sprache nach dem in der Evangelienübersetzung von 1821 gebrauchten Dialekte” (Revel, 1847). See teos valmis juba 1845. aastal. Grammatika kirjutamisel kasutas F. J. Wiedemann 4 evangeeliumi, 1 piiblit ja teost „Сочинения, принадлежащими к грамматике черемисского языка” (ilmunud Sankt-Peterburgis Keiserlikus Teaduste Akadeemias 1775. aastal).

Mari lingvist Ivan Galkin märgib, et mari keelt kuulis Wiedemann marilasest madruselt, kes teenis aega Tallinnas (Марий коммуна. 5 aprill 1957), ja oma käsikirja parandas ta korduvalt.

Grammatika väljaandmiseks saab Wiedemann Demidovi preemia. Siinkohal tuleb märkida, et need preemiad on loodud Uurali malmivalu tehaste omanike Demidovite rahaliste vahenditega. Demidovi preemiat peeti Venemaal kõige auväärsemaks teaduslikuks autasuks. Preemia asutaja oli Pavel Nikolajevits Demidov (1798–1840), Peterburi TA auliige.

Võrreldes muude grammatikatega peeti F. J. Wiedemanni tööd tollal parimaks.

1847. aastal kirjutas F. J. Wiedemann teose „Черемисы” („Tšeremissid”). Selles räägib ta oma grammatikast järgmiselt: „Vaadates kaugelt ei ole võimalik teha head tööd. Nii ka mina, kui kirjutasin tšeremissi grammatikat, pidasin murret, mis on valitud evangeeliumi tõlkeks, peamiseks. Kui sain aru selle sobimatuses, mõistsin hästi ka oma viga.” Ta sõnadest selgub, et oma viga märkas ta õigel ajal.

Samas räägib ta ka tatari keele mõjust mari keelele.

F. J. Wiedemanni mari keele grammatikat on lühidalt iseloomustanud ka V. M. Vassiljev. Tema arvates ei eristanud Wiedemann redutseeritud vokaale ja verbisüsteemis tõi ta esile vaid ühe pöördkonna.

Ta hakkas esimesena rääkima verbide eripärasustest ja oma grammatikas toob ta esile 22 verbisufiksit, millest mitme puhul annab ta ka nende päritolu selgituse.

Teenete eest soome-ugri keelte uurimisel kutsuti F. J. Wiedemann 1854. aastal tööle Peterburi Teaduste Akadeemiasse, 1859. aastal valiti ta akadeemia tegevliikmeks.

1887. aastal valmis F. J. Wiedemannil mari keele sõnaraamat. Oma mälestustes kirjutab ta selle töö kohta järgmist: „Sõnaraamatu koostamist alustasin ma juba Tallinnas, aga seal ei jõudnud ma seda lõpetada.”

Milline oli see sõnaraamat, me ei tea. Väga tähtis töö on selle otsimine ja leidmine ning selle struktuuri analüüs. Peale nende mainitud tööde ei ole andmeid muudest F. J. Wiedemanni teostest mari keele kohta. Seetõttu on mari lingvistide esmaülesanne Wiedemanni mari keelt puudutavate materjalide uurimine ja nende avaldamine, mis võimaldaks neid kasutada Mari Riikliku Ülikooli fennougristika instituudi õppetöös.